

Weiss János

Elkerülés és transzformálás

(Szélgjegyzetek Heidegger rektori beszédének tudományképéről)

Martin Heidegger 1933. április 21-én a freiburgi egyetem rektora lett. És ezt a pozíciót nemzetiszocialista elköteleződésű filozófusként kapta meg.¹ Ma már nagyon sokat tudunk a részletekről: 1932. december 17-én az anatómust, Wilhelm von Möllendorffot választották meg az egyetem rektorává, a hivatali ideje 1933. április 15-én kezdődött. 1933 húsvétja után (április 18-án) azonban máris heves támadások keresztüztüzebe került. A *Der Alemanne* nevű helyi újság ezt írta róla: „Nem tudjuk elképzelni, hogy hogyan jöhetne létre bizalom Möllendorff professzor úr és a döntően nemzetiszocialista érzületű diákság között. Ezért azt szeretnénk ajánlani a tisztelt professzor úrnak, hogy használja ki az alkalmat, és ne álljon az egyetem újjászervezésének útjába.”² Mindössze két nappal később von Möllendorff lemondott, és az ő javaslatára a szenátus Martin Heideggert választotta meg rektorra, szinte egyhangúlag. Heidegger aztán május elsején az NSDAP-ba is belépett, és annak egészen a feloszlatásáig (1945-ig) tagja is maradt. Az új rektor 1933. május 27-én tartotta meg híres beiktatási beszédét *Selbstbehauptung der deutschen Universität* címmel. Hogy olvassuk (ma) ezt a beszédet? Elsődlegesen arra vagyunk kötelezve, hogy egy filozófiai életmű felől olvassuk. De lehet így olvasni? Derrida így kezdi egyik legragyogóbb előadását: „Mit jelent valamit elkerülni? Heidegger visszatérően használja ezt a megszokott kifejezést: *vermeiden*, vagyis elkerülni, tartózkodni, kitérni. De mit jelenthet ez a szó [...]?”³ Elkerülni valamit – ez azt is jelentheti,

¹ Máig a fülemben hallok egykori tanárom szavait: „Hogy egy egyetemi professzort rektorra választanak, ez önmagában véve nem különösebben figyelemreméltó esemény, s egy akadémiai életpálya megszokott kereteit még nem haladja meg. Ám Heidegger éppen egy rendkívül kritikus időszakban, néhány hónappal Hitler kancellárrá válása után vállalta el ezt a hivatalt, aminek az adott esetben, természetesen bizonyos jelentősége van.” FEHÉR M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*, Göncöl Kiadó, Bp., 1992, 226. o. Tamás Gáspár Miklós már akkor fölhívta rá a figyelmet, hogy az egész monográfia túlzottan elnéző Heidegger rektori szerepvállalását tekintve. „Fehér M. 1933/34-es fejezete szükségtelesen enyhén ítéli meg Heidegger náci korszakát, de ez persze lelkileg érthető ezekben a számon kérő időkben. Könyvét egyébiránt az érdeklődő olvasó jóindulatába bátorkodom ajánlani.” TAMÁS GÁSPÁR Miklós: Tisztogatás Freiburgban 1933, in: *Magyar Narancs* 1992. december 3.

² SEIDLER, Eduard, *Die Medizinische Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau: Grundlagen und Entwicklungen*, Springer Verlag 1993, Berlin, New York, London, 302–303.

³ DERRIDA, Jacques, *A szellemről*, Osiris – Gond Kiadó, Bp., 1995, Fordította: Angyalosi Gergely.

hogy valamit transzformálunk, másként mondunk el, más terminusokkal próbáljuk megragadni. Derrida rögtön arra fókuszál, hogy mit kerül el Heidegger, mi az, amit elkerülni próbál. És az is igaz, hogy Heidegger a filozófia nagy megújítását már mindig is úgy képzelte el, hogy elkerülni próbált bizonyos hagyományos filozófiai fogalmakat. Derrida ezt írja: „*Sein und Zeit*, 1927: mit is mond ott és akkor Heidegger? Bejelent és előír. Figyelmeztet: ezentúl kerülnünk kell (*vermeiden*) bizonyos terminusokat. Köztük a szellem (*Geist*) szót.”⁴ 1929–30-ban, a Freiburgba való visszatérés után Martin Heidegger *Grundbegriffe der Metaphysik* címmel tart előadásokat. A vizsgálódásokra így készülünk fel: „Tudjuk, hogy a filozófiában, sőt a metafizikában is minden bizonytalan, hogy számtalan különböző felfogás, álláspont, iskola áll egymással szemben, amelyek szétmállasztják egymást – a vélekedések kétséges ide-oda hullámozása, a világos igazságok, az előre lépések, a tudományok úgynevezett biztos eredményeivel szemben. Itt rejlik minden baj forrása. A filozófia – és ugyanúgy a metafizika – még nem érte el a tudomány érettségét. Egy visszamaradott stádiumban mozog. Még mindig nem sikerült, amire Descartes a modern kor kezdetén törekedett, hogy a filozófiát az abszolút »tudomány« rangjára emelje. Tehát mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy ez a vállalkozás végre sikerüljön.”⁵ Nem, nem ezért kell új terminusok után nézni; már a folytatásban is Heidegger ironikus lesz: „És akkor a filozófia rendíthetetlenül rátér a tudomány biztos útjára – az emberiség áldására. És akkor végre meg fogjuk tudni, hogy mi a filozófia.”⁶ Ezekben az előadásokban Heidegger számára három centrális metafizikai fogalom létezik: a *világ*, a *végesség* és a *magány*. (És a legérdekesebbeket itt persze az unalomról mondja.) De nekünk most nem ez a kérdésünk, minket most nem a fogalmi újítások foglalkoztatnak. Hanem inkább az ellenkező irányú kérdés: vajon filozófiai-metafizikai fogalmak szerepelnek a rektori beszédben is?

I.

A filozófus rektori beszédeknek a 19. század utolsó és a 20. század első harmadában a német egyetemi életben lehetett egy sajátos tradíciójuk; ezt persze biztosan nem tudhatjuk, mert nem sok ilyen maradt fenn a filozófiai-szellemtörténeti kánonban. Mindenesetre a filozófusokat akkoriban elsősorban az foglalkoztatta, hogy milyen módszertani különbségek vannak a természet- és a szellemtudományok között. A filozófus ezzel predesztinálva volt arra, hogy átlássa a tudományok egészét (vagy ahogy

⁴ Uo.

⁵ HEIDEGGER, Martin, *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit*, in: uő: *Gesamtausgabe*, 29-30. kötet, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983, 2.

⁶ Uo.

még Schelling nevezte, az „akadémiai stúdiumokat”). És ebben rögtön benne van az, hogy a tudományok egészét egyre nehezebb átlátni; elindult egyfajta burjánzás, ezzel együtt egyre égetőbb lett a tudományosság kritériumainak kérdése, és fel-felmerült a tudományok értelmére vonatkozó kérdés is.

– A 19. század végén a leghíresebb filozófiai-rektori beszéd Wilhelm Windelband székfoglaló előadása volt, amelyet a strassburgi egyetemen tartott 1894-ben. A beszéd elején Windelband a beszédszituációra reflektál: „Természetesen [a filozófus-rektornak] könnyű lenne egy témát találni, amely általános érdeklődésre tarthat számot. De ezt az előnyt lényegesen felülmúlja az a nehézség, amelyet a filozófiai vizsgálódás sajátossága hoz magával. Minden tudományos munka arra irányul, hogy a maga különös tárgyát egy szélesebb körbe helyezze, és a konkrét kérdéseket egy általános szempontból vizsgálja meg. Ennyiben a filozófia nagyon hasonlít az egyes tudományokra: de amíg az utóbbiak a princípiumokat mint szilárdakat és adottakat tekinthetik, addig a filozófia számára lényeges, hogy a maga vizsgálati tárgyai éppen maguk ezek a princípiumok; hogy tehát a vizsgálataikat nem vezethetik le általánosabb vizsgálatokból, hanem mindenkor a legáltalánosabbat kell meghatározniuk.”⁷ A filozófus tehát a tudományokról beszél, ő tud átfogóan beszélni a tudományokról – ezért tulajdonképpen ő az, aki leginkább alkalmas a rektori pozícióra. Legalább az egyetemen belül megvalósul a filozófuskirály eszméje.

– Ezeknek a beszédeknek, amelyekből nagy valószínűség szerint sok volt, az ősképe Schelling önálló kötetként is megjelent műve: az *Előadások az akadémiai stúdium módszeréről*. Schelling persze nem volt rektor: 1802 nyarán a jénai egyetemen az első éves egyetemisták elé áll ki (ő ekkor mindössze négy éve professzor, és nem sokkal idősebb, mint a tanulmányaikat megkezdő diákok). „Az ifjú, aki az akadémiai pálya kezdetén először belép a tudományok világába, minél több érzéke és elszántsága van az egész iránt, annál kevésbé lehet más benyomása róla, mint hogy ott a káosz uralkodik, amiben ő még semmit nem tud megkülönböztetni, vagy egy végtelen óceánon iránytű és vezércsillag nélkül tévelyeg.”⁸ Itt elsődlegesen még nem az egyetemről van szó, hanem az akadémiai pályát választó fiatalemberről. Schelling egyszerre beszél (nagy empátiával) a fiatalemberről és a fiatalemberről. Az ifjú tévelyeg, de ez még nem jelenti azt, hogy az egyetem maga válságban lenne. Csak majdnem. Úgy tűnik, a baj még könnyen orvosolható. „Az egyes szakmákban való képzést meg kell hogy előzze a tudományok organikus egészének ismerete.”⁹ De azért egy kis baj azért már van: a filozófia mintha elveszítette volna az egyetemi képzésben a maga fundamentális szerepét. (Az egyes

⁷ WINDELBAND, Wilhelm, *Geschichte und Naturwissenschaft. Rede zum Antritt des Rektorats der Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg*. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/windelband1894/0007>

⁸ SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph, *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1990, 5–6.

⁹I, m. 7.

szellemtudományok leválása a filozófiáról csak néhány évtized múlva fog kezdődni, és a káosz érzése majd akkor fog eszkalálódni.) De legalább a filozófiával egyelőre még nincs semmi baj: Schelling úgy gondolta, hogy *A transzcendentális idealizmus rendszerével*, majd a *Filozófiai rendszerem bemutatásával* kidolgozta és beteljesítette a Kant utáni filozófiai fejlődést.¹⁰

– Heidegger először még nem rektorként szólal meg: 1929-ben a freiburgi egyetemre visszatérve székfoglaló előadást tart *Mi a metafizika?* címmel. És ebben is a tudományok és a filozófia (metafizika) viszonyáról van szó. Először nézzük a tudományokat: „A tudomány területei igen távol fekszenek egymástól. Tárgyuk kezelésmódja alapvetően különböző. A diszciplínáknak ezt a széthullott sokféleségét ma már csak egyetemek és fakultások technikai organizációja tartja össze, és értelmét a szakok gyakorlati céljai adják meg. Ugyanakkor a tudományok nem gyökereznek lényegi alapjaikban.”¹¹ Most már egyértelműen érezhető, hogy baj van: a tudományok szétestek, mind a tárgyaikat, mind a módszereiket tekintve. Ez a szétesés azonban csak szubsztanciálisan érthető; van még egy formális kötelék, amely összetartja a tudományokat, és ez a modern egyetem. Talán ebben láthatnánk az egyetem lényegét: miután nincs többé szubsztanciális kötelék a tudományok között, azokat formálisan össze kellene tartani. Ez egy távolságtartó, kicsit cinikus álláspont. De egy valami biztos: 1929-ben Heidegger már nem hiszi, hogy a metafizika (a filozófia) könnyen integrálhatná a széthullott tudományokat; ehelyett inkább a tudományok „lényegi alapjainak” kidolgozásáról lehet szó. A tudományok a „létezőkkel” foglalkoznak, és a semmiről nem vesznek tudomást. „A tudomány semmit sem akar tudni a semmiről. Végül is ez a semmi a tudomány szigorú megragadása. Ezt tudjuk, amennyiben róla, a semmiről semmit sem akarunk tudni.”¹² A tudományok alapjainak kidolgozása így végül is a tudományok ellenében történik meg; egy ilyen programmal Heidegger nem lehetett volna egy egyetem felelős vezetője.

II.

Martin Heidegger 1933 áprilisában a freiburgi egyetem rektora lett, és túl azon, ami ebben az időben mindenkit foglalkoztatott, semmi sem képesítette erre a pozícióra. De most tekintsük a rektori programját úgy, mintha nem a náci időben járnánk. Azt el kell ismerni, hogy mire Heidegger rektor lett, már igen sokat beszélt a tudományról és a tudományokról, erről hatalmas monográfiák szólnak, de úgy, hogy a filozófiatörténeti előzmények általában nem kapnak figyelmet. Hosszan kellene tárgyalni azt, hogy hová

¹⁰ Lásd *Magyar Filozófiai Szemle* 2011/3.

¹¹ HEIDEGGER, Martin, *Útjelzők*, Osiris Kiadó 2003, 105–106.

¹² I. m. 107.

jutott ez a vita. Az az érdekes, hogy Heidegger sokszor nem is a tudományokról beszél, amikor mégis a tudományokról akar mondani valamit. Az biztosnak tűnik, hogy ha rektorként akar megnyilvánulni, akkor vissza kell lépnie a *Mi a metafizika?* mögé. A kiindulópontunk legyen most a *Sein und Zeit* tudományképe, amelyről Rainer A. Bast ezt írta: „(1) Mint ahogy korábban láttuk, a regionális ontológiák a pozitív szak-tudományok alapvetéséül szolgálnak. A regionális ontológiák (mint minden ontológiai orientáltságú kategóriatan) egy további megalapozásra szorulnak, az általában vett lét értelmére való rákérdezésen keresztül [...]. (2) »A tudomány megalapozásának témája [...] a megismerés, és ezzel együtt a létező jelenvaló lét beállítottsága, és ezért elsősorban ez áll a homloktérben.« Csak a jelenvaló lét analitikáján keresztül lehet a tudományt helyesen megérteni.”¹³ – Az első pont a tudományok megalapozásáról szól: az egyes létrégiók leírása nem elégséges, a tudományok így elvétik az „értelem” kérdését. Nem eltüntetni akarjuk a tudományokat, hanem ki akarjuk őket egészíteni. De vajon ki lehet? Működésbe hozható az egyes létrégiók mögött ez az értelemre vonatkozó kérdés? Ez a szellemtudományok esetében még csak-csak működik. De ezt már Heinrich Rickert is elmondta, csak ő nem értelemről, hanem értékekről beszélt. De azt kell mondanunk, hogy az értékek esetében ez nem is igazán probléma: az értékeket lehet tematizálni, és rá lehet kérdezni arra, hogy ezek mitől értékesek. Ezt kellene átvinnünk a másik tudománycsoportra is, de ott nem látjuk, hogy igazából hogyan működhetne: ha nincsenek értékek, akkor az értékek értékességére sem lehet rákérdezni. Mindenesetre Heidegger elképzelései így legalábbis rímelnék Schelling (és Windelband) elképzeléseire: a tudományokat egységben lehetne tartani, méghozzá metodológiai értelemben.

– A második pont a tudományokat mint megismerési formákat a jelenvalólét perspektívájába állítja. Vagy azt is mondhatjuk, hogy a tudományok (bármivel is foglalkozzanak, és bármi legyen is a módszerük) elsődlegesen egy egzisztenciális perspektívában állnak. És így is meg lehet teremteni a tudományok egységét. Minden tudomány a mindenkori jelenvalólét életnyilvánítása. Mintha ezzel maradéktalanul meg is oldottuk volna azt a problémát, amely a filozófiatörténetben oly kízó volt a 19. század végén és a 20. század elején. A megoldást ráadásul túl is teljesítettük, mert két dimenzióban is felmutattuk. És nemcsak túlteljesítettük, hanem úgy teljesítettük, hogy az eredeti probléma láthatatlanná is vált. Ebből már sejthetjük a probléma súlyosságát.

És most nézzük meg, hogy ezt a két dimenziót tekintve hogy fest Heidegger tudományképe a rektori beszédben. A „tudomány” az egész rektori beszéd egyik leggyakrabban használt fogalma: negyvenhét-szer fordul elő. „A tudománynak [...] a német egyetem testének formáló erejévé kell válnia. Ennek kettős értelme van: a tudomány fogalmának a tanárokat és a diákokat meg kell ragadnia, és ebben az állapotban is

¹³ BAST, Rainer A, *Der Wissenschaftsbegriff Martin Heideggers im Zusammenhang seiner Philosophie*, frommann-holzboog Verlag, Stuttgart, Bad Cannstat, 1986, 95.

kell tartani őket. Ugyanakkor azonban a tudomány e koncepciójának tevékenyen alakítania kell azokat az alapvető formákat, amelyekben belül a tanárok és a diákok közösen tudományos munkát végeznek: a fakultásokon és a szakokon.”¹⁴ Az egyetem a tudományok művelésének terepe, és ugyanakkor a tudományok együttese (összessége) is. A fenti idézet nagyjából azt a kettősséget követi, amit Bast a *Lét és idő* kapcsán oly szépen kidolgozott. (1) A regionális ontológiák és a létezők egy szférája mögött rejlő értelem feltárása helyébe most a tudomány általi megragadottság lép. Sejthetjük, hogy ez inkább a diákokra vonatkozik, mint a tanárookra; de a tanárok esetében sem fölösleges hangsúlyozni. Max Weber egy jóval higgadtabb nyelven a tudomány iránti elhivatottságról beszél. Nem tudjuk persze, hogy Heidegger mit ért a „megragadottság” alatt, de talán valami olyasmit, amit Weber így írt le: „A *hivatás* körébe tartozó szakmai feladatok esetében mindig a *tárgy* mint olyan diktál, és a tárgy azt követeli, hogy a saját törvényei szerint járjanak el. Aki előtt szakmai feladat áll, annak mindig korlátoznia kell magát, és ki kell kapcsolnia mindent, ami nem szorosan a *tárgyhoz* tartozik, és legfőképpen pedig a saját érzelmeit – szeretetét és gyűlöletét – kell kikapcsolnia.”¹⁵ (2) Ugyanakkor „a tudomány e koncepciójának tevékenyen alakítania kell” az egyetemen belüli intézményeket: a szakokat és a fakultásokat. Ezek lépnek most a jelenvalólét létmódjába való beágyazottság helyébe. A jelenvalólét létmódja a világban benne lét. Az a világ, amelyben az oktatók és a hallgatók benne vannak, az egyetemi világ, amely szakokból és fakultásokból áll. A tudomány így a népnevelés szolgálatába került, és a tudományra vonatkozó filozófiai elképzelések erősen trivialisálódtak. (Bast például semmi elemzésre méltót nem talált a rektori beszéd tudományképében.)

III.

De Heidegger nem akármikor lett rektor, hanem röviddel Hitler hatalomra kerülése után, és egy olyan egyetemen, amely a nemzetiszocialista kultúrpolitika számára kiemelkedő jelentőségű volt. Ha így tekintjük a beszédet, akkor a transzformáció radikalizálásával a kordokumentumokhoz közelítjük azt. (A legszigorúbb értelemben itt lesz igaz, amit Adorno mond: Heidegger egy náci zsargont beszél.) Heidegger sokszor (összesen negyvenhétszer) ejti ki a „tudomány” szót, de nem erről, hanem közvetlenül az egyetemről akar beszélni. A feladat kézenfekvő lenne: az egyetemet magát valamiképpen szubsztanciálissá, újra lényegivé kellene tenni. S ez lenne a német egyetem eredeti lényegének megmutatkozása/megmutatása. A „Selbstbehauptung”-gal Heidegger egy furcsa kifejezést választott. Ezt a szót igazából csak a 19. században kezdték el használni

¹⁴ <https://phil.hse.ru/data/2016/10/03/1122904343/Heidegger.pdf>

¹⁵ WEBER, Max, *Tanulmányok*, ford. WESSELY Anna, Osiris Kiadó, Bp., 1998. 75.

(Goethe pl. az egész életművében nem írta le).¹⁶ A felvázolt kontextus háttére előtt a szó jelentéséről azt mondhatjuk, hogy a tudományokat összetartó kötelékek formalizálása ellenére az egyetem mégiscsak képes fenntartani önmagát. Vagy másként: az egyetem képes az önfenntartó megújulásra. S Heidegger azt szeretné, ha ehhez a megújításhoz szükség lenne a filozófia közreműködésére, hiszen az egyetem egy filozófiai eszme. De az egyetem ilyen önmagát megújító önfenntartása már nem valamilyen filozófiával, hanem egy politikai eseménysorral függ össze. Mondhatnánk: Heidegger ekkor nagy valószínűséggel már nem bízott abban, hogy az ő filozófiája mindenféle intézményes támogatás nélkül képes lesz a tudományok egységének újrateremtésére. A rektori beszédben ezt már az egyetemtől várja. Mintha Heidegger rádöbrent volna: alapvető intézményes támogatás nélkül még e legeslegnagyobb filozófia sem képes a tudományok egységének újra megteremtésére. Az egyetem egy intézmény; Heideggernek viszont fogalma sem volt a társadalomról, a társadalmiságról, a társadalmi intézményekről. Én teljesen immanensen így írnám le azt, amit Schwendtner Tibor egy kitűnő tanulmányában ekképpen fogalmazott meg: „*Miként kapcsolódik össze Heidegger gondolkodásában [a következő] két nagyon eltérőnek tűnő feladat: a szétesett tudomány újraegyesítése a filozófia égisze alatt, és a német nép átnevelése, közösséggé szervezése?*”¹⁷ A legegyszerűbb lenne azt mondani, hogy nem kapcsolódik össze, sőt a nemzetiszocialista forradalomhoz való csatlakozás és az intézmények megújításába vetett bizalom éppen el is veszi azt, amit a *Lét és idő* még megoldani próbált. A rektori beszéd így élesen szembe is helyezkedik Heidegger filozófiai fő művével. Schwendtner Tibor kérdése úgy is átfogalmazható, hogy hogy is gondolhatta Heidegger, hogy a nemzetiszocializmusban van egy bizonyos filozófiai tartalom. Ez valóban az egyik legalapvetőbb kérdés: hogyan válhatott nácivá a 20. század egyik legjelentősebb gondolkodója? Miért gondolhatta azt, hogy a *Lét és idő* programja rászorul egy alapvető intézményes támogatásra? (Így nem annyira az a kérdés, hogy Heidegger magánemberként hogy lett náci, hanem hogy ezt hogyan és miért kapcsolta össze a filozófiájával.) És persze Heidegger egy nagyon alapvető dolgot nem vett észre: a filozófiai program intézményes megtámogatása maga a filozófia ellen irányul.¹⁸

¹⁶ Marx a *Német ideológiában* úgy használta a szót, mint az önmegtagadással szemben álló kifejezést. MARX, Karl, *Die deutsche Ideologie*, in: *MEW*, 3. kötet, Karl Dietz Verlag, Berlin 1990. 311–312. Simmel pedig éppen a századfordulón a közösségi élettel állítja szembe az „individuelle Selbstbehauptung”-ot. SIMMEL Georg, *Philosophie des Geldes*, Anaconda Verlag, Köln 1990, 534.

¹⁷ „*Más szóval: miként gondolhatta Heidegger, hogy a parciális nacionalista német küldetésstudaton alapuló átnevelési programja egyesíthető az univerzális jellegű tudományfelfogásával, a filozófiai gondolkodásra való nyitottságon alapuló igazi tudomány eszméjével?*” SCHWEDTNER Tibor, *Heidegger és a nemzetiszocializmus. Tanulmányok*, L'Harmattan, Bp. 2016, 100.

¹⁸ Itt félig látenszen, félig nyíltan vitatkozom Vajda Mihállyal, aki egy híressé vált tanulmányában azt állítja, hogy Heidegger a náci szerepvállalása alatt is mindvégig fenntartotta a filozófia autonómiáját. Lásd VAJDA Mihály, Syrakusa, in: uő: *A posztmodern Heidegger*, T-Twins Kiadó, Bp., 1993, 165–182.

IV.

A rektori beszéd a korabeli náci zsargon egy filozófiai beszédmóddal próbálja vegyíteni, ezért már egy stiláris elemzés számára is nagy csemegét ígér. (A fordításokkal itt nagyon kell vigyázni, mert a náci zsargon lefordítása egy neutrális nyelvre azonnal eltörli és láthatatlanná teszi az eredeti politikai kontextust.)¹⁹ Nézzük most egy pillanatra a rektori beszéd teljes ötödik bekezdését (most az eredeti nyelven): „Die Selbstbehauptung der deutschen Universität ist der ursprüngliche, gemeinsame Wille zu ihrem Wesen. Die deutsche Universität gilt uns als die hohe Schule, die aus Wissenschaft und durch Wissenschaft die Führer und Hüter des Schicksals des deutschen Volkes in die Erziehung und Zucht nimmt. Der Wille zum Wesen der deutschen Universität ist der Wille zur Wissenschaft als Wille zum geschichtlichen geistigen Auftrag des deutschen Volkes als eines in seinem Staat sich selbst wissenden Volkes. Wissenschaft und deutsches Schicksal müssen zumal im Wesenswillen zur Macht kommen. Und sie werden es dann und nur dann, wenn wir – Lehrerschaft und Schülerschaft – *einmal* die Wissenschaft ihrer innersten Notwendigkeit aussetzen und wenn wir *zum anderen* dem deutschen Schicksal in seiner äußersten Not standhalten.”²⁰ Ez a bekezdés három fontos gondolatot kombinál. (1) Egy fontos nietzschei terminust felhasználva Heidegger azt mondja, hogy a hatalom akarása most az egyetem „önmegmutakozásának” akarásává alakul át. (És ez az akarat állítólag „eredeti” és „közös”.) De kiknek a nevében beszél itt Heidegger? Kinek az akaratáról is van itt szó? Első megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a rektor az egyetem polgárainak nevében, a tanárok és a diákok nevében beszélhet.²¹ (2) Az egyetem akarása ugyanakkor a tudományra vonatkozó akarat is; a történelemben pedig egy nép „történelmi-szellemi” küldetése fejeződik ki. A tudomány itt nem a megismerés egyik formája, hanem egy olyan tanítás-képzés, amelynek eredményeképpen létrejönnek a német sors vezetői és őrzői. A „vezetésre” és az „őrzésre” egyszerre van szükségünk: a német sorsot terelni kell, és őrizni kell ennek „eredeti” lényegét. Így a tanárok és a diákok „munkája” a lehető legszorosabban összekapcsolódik, na de nem egymással, hanem a német nép történelmi útjával. (3) Heidegger mint rektor nem egyetempolitikai, hanem egy nagyszabású történelmi programot hirdet meg: lehetővé kell tenni a tudomány valamilyen eredeti lényegének érvényesülését; és ki kell tartani a német sors mellett, a maga legnagyobb ínségében is. (Jöttek a háborús évek, és jött

¹⁹ Ezért nagyjából használhatatlannak kell tekintenünk Fehér M. István fordítását, amely a következő kötetben szerepel: HEIDEGGER, Martin, *Az idő fogalma / A német egyetem önmegnyilatkozása / A rektorátus 1933/34*, Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1992.

²⁰ <https://phil.hse.ru/data/2016/10/03/1122904343/Heidegger.pdf>

²¹ Nagyon érdekes, hogy Heidegger megfogalmazásaiban fölbukkan a diktatúrára oly jellemző beszédmód, amely összemossa, a „van”-t és a „legyen”-t. Mintha a vágyálmok már megvalósultak volna, vagy éppen most lennének megvalósulóban.

számos megrázkódtatás, de Heidegger végig az NSDAP tagja maradt.) De a lényeg ez: a tudományos kutatást össze kell kötni a nép szolgálatával, csak így fog tudni az egyetem olyan embereket képezni, akik majd a német nép sorsát alakítani és őrizni fogják.

Heidegger úgy érzi, rektorként arra kapott fölhatalmazást, hogy az egyetemet úgy alakítsa át, hogy a képzést összhangba hozza a német nép küldetésével. Vagyis a náci követelményeknek és elvárásoknak megfelelően átformálja az egyetemet. Erre a beszédre Heidegger rendkívül büszke volt – szét is küldte ismerőseinek és barátainak. Majd 1933. május 4-én tartotta a rektorra választása után az első egyetemi előadását, amelyen ezt mondta: „A német nép egésze most jut el önmagához, azaz megtalálja a vezetését. Ebben a vezetésben az önmagához eljutott nép megteremti a maga államát. A nép, amely államot alkot, amely állandóságot és folyamatosságot teremt, felnőve nemzetté válik. Az ilyen nép teljesíti szellemi küldetését a nemzetek között, és megteremti saját történelmét.”²² Nem férhet hozzá kétség, Heidegger úgy gondolta, egy hatalmas történelmi eseménysor zajlik körülötte, és ő ennek aktív részese szeretett volna lenni. Az, hogy egyetemi rektorként ilyeneket mond az egyetem feladatáról, az még elmegy, de egy egyetemi előadáson nem lehet kimondani: „A német nép egésze most jut el önmagához [...]”.²³ Aki ilyent mond, annak a filozófia többé nem hivatása, maga is egy politikai gépezet (amely most éppen a náciizmus) alkotóelemévé vált.

²² HEIDEGGER, Martin, *Gesamtausgabe*, 36-37. kötet, 3.

²³ Erre vonatkozott Weber híres tiltása: „Azt mondják, és ezt alá is írom, a politika nem való az egyetemi előadóterembe.” WEBER, Max, *Tanulmányok*, ford. WESSELY Anna, Osiris Kiadó, Bp., 1998. 144.